

Олександр Перехрест

ПРАЦЕВИКОРИСТАННЯ ВЕСТЕРБАЙТЕРІВ НА ВІДБУДОВІ ЗРУЙНОВАНОЇ ВІЙНОЮ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В 1945–1949 рр.

У комплексі заходів, здійснюваних радянським керівництвом для поповнення трудових ресурсів для відбудови зруйнованої в роки війни економіки та роботи в промисловості СРСР наприкінці Другої світової війни та у повоєнні роки, чільне місце мало використання праці, поряд з військовополоненими, десятків тисяч цивільних громадян із країн Центральної та Південної Європи, переважно етнічних німців. Цей трудовий контингент в офіційному діловодстві НКВС СРСР отримав назву «інтерновані мобілізовані особи» [1, 96].

Хоча в сучасній історіографії, зокрема російській, серед інших обстоюється думка, що ідея використання праці інтернованих етнічних німців визріла на ґрунті концепції т. зв. «репарацій працею», як своєрідної акції історичної справедливості та помсти за депортацію мільйонів радянських громадян на примусові роботи до Німеччини [2, 113] в реальності ж визначальним чинником до залучення праці іноземців на території СРСР була проблема нестачі трудових ресурсів в умовах переходу до широкомасштабних відбудовних робіт на визволених територіях. З огляду на зазначене, питання примусових трудових мобілізацій набувало для радянського керівництва не просто важливого, а навіть стратегічного значення. При цьому варто зазначити, що, передбачаючи інтернування цивільного німецького населення країн Центральної і Південної Європи, радянське керівництво виходило принаймні з двох аргументів. По-перше, мобілізуючи активну частину німецького населення на цих територіях, СРСР у такий спосіб забезпечував свій фронтний тил від потенційних політичних супротивників, по-друге – десятки тисяч вестербайтерів суттєво поповнили б трудові ресурси на відбудові зруйнованої війною економіки країни.

Згідно з рішеннями вищих органів влади СРСР на звільнених від нацистів територіях Румунії, Югославії, Угорщини, Болгарії, Чехословаччини протягом грудня 1944 р. – лютого 1945 р. було мобілізовано та відправлено на роботу в СРСР основний контингент працездатних етнічних німців німецького та названих країн підданства, а також осіб інших національностей, котрі підпадали під категорію «інтернованих – заарештованих осіб» через службу у військах Вермахту та в союзних йому арміях, співробітництво з місцевою чи німецькою окупаційною владою й інші категорії «ворожих елементів» [3, 368]. Здійснювалися ці заходи виключно насильницькими примусовими методами, які не мали нічого спільного з міжнародним правом. У подальшому – з початку березня до кінця 1945 р. – надходження нових партій інтернованих цив-

ільних та засуджених громадян із названих країн та Німеччини було незначним і «не мало вирішального ресурсного значення» [1, 102–103].

Більшість інтернованих до Радянського Союзу іноземців – етнічних німців, румунів, угорців, поляків, інших громадян країн Центральної та Південної Європи органи НКВС СРСР доправили й розмістили на території України. У 1945–1949 рр. у 9 східних, південних і центральних областях Української РСР регіональними структурами Головного управління у справах військовополонених та інтернованих НКВС СРСР разом господарськими органами було створено 180 окремих робочих батальйонів для розміщення і трудової експлуатації мобілізованих та інтернованих іноземних громадян. Найчисленніші контингенти були розміщені в батальйонах трьох індустріальних областей: Сталінській – 79, Ворошиловградській – 46, Дніпропетровській – 36 [4, 24], де вони використовувалися переважно на підприємствах трудомістких галузей – у вугільній промисловості та чорній металургії. Так, у вугільній промисловості та копальнях Сталінської та Ворошиловградської областей використовувалася праця 83167 осіб. Металургійні заводи Донбасу та Дніпропетровщини прийняли 42487 інтернованих. На підприємствах кольорової металургії (Сталінська область) опинився 2181 інтернований іноземець, 9236 осіб доправили на об'єкти наркомату будівництва у Сталінській, Харківській, Дніпропетровській та Запорозькій областях [1, 102]. Решта регіонів республіки отримали незначні контингенти інтернованих, праця яких використовувалася на підприємствах енергетичної, хімічної, будівельних матеріалів і харчової промисловості, будівництві шляхів.

Окремі робочі батальйони інтернованих мали подвійне підпорядкування: організаційно вони підпорядковувалися відповідним галузевим наркоматам, а в питаннях охорони, режиму утримання й обліку контингенту підпорядковувалися НКВС (МВС) СРСР. Система працевикористання, табірний режим для інтернованих і охорона таборів практично не відрізнялися від подібного в таборах військовополонених. Управлінські структури системи трудового використання інтернованих і окремих робітничих батальйонів були, з одного боку, невід'ємною складовою мережі установ військового полону в повоєнний період, а з іншого – одним із чільних сегментів усеохоплюючої системи примусової праці, яка діяла в СРСР у 1930-х – 1950-х рр.

Підводячи підсумки відмітимо, що територія Української РСР була використана як найважливіша ресурсно-промислова база працевикористання мобілізованих та інтернованих іноземних громадян. За найскромнішими підрахунками через цю мережу пройшло близько 220 тис. осіб, що становило понад 75% усіх іноземців, котрі знаходилися в Радянському Союзі зі статусом «інтерновані особи» [4, 24].

1. Потильчак О. В. Радянський військовий полон та інтернування в Україні (1939–1954) / О. В. Потильчак. – К. : Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 422 с.

2. Полян П. М. *Интернованные немцы в СРСП* / П. М. Полян // *Вопросы истории*. – 2001. – № 8. – С. 113–123.
3. Чайковський А. С. *Плен. За чужие и свои грехи. (Военнопленные и интернованные в Украине 1939–1953 гг.)* / А. С. Чайковський. – К. : Парламентское изд-во, 2002. – 503 с.
4. Потильчак О. В. *Радянські режимні установи для військовополонених та інтернованих в УРСР (1939–1954 рр.) : організація, дислокація, структура : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : спец. : 07.00.01* / О. В. Потильчак. – К., 2005. – 37 с.

Катерина Акименко

ШЛЯХИ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ДІАСПОРІ УКРАЇНСЬКИМИ НАЦІОНАЛІСТИЧНИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ (1950-ті – початок 1990-х рр.)

Українська спільнота поза межами України відчувала себе органічною частиною українського народу і робила усе можливе для збереження національної самобутності. Після перенесення в другій половині 1940-х рр. осередків українських націоналістичних організацій до країн Заходу політична й культурна роль діаспори значно зросла. Перед націоналістами постала проблема консолідації своїх прихильників, взаємодії з діаспорою попередніх хвиль міграції та залучення до співпраці її нових поколінь. Збереження національної ідентичності набувало особливого значення, адже від її рівня значною мірою залежала дієздатність організацій, кількість членства, фінансове забезпечення, масштабність політичних акцій, а отже і впливовість на ситуацію в УРСР та наближення відновлення української незалежної держави.

Вивченню досвіду націоналістичних організацій щодо збереження національної ідентичності діаспори не присвячено жодного комплексного дослідження. Окремі аспекти теми розглянуті в роботах Ю. Кондрашевської, Л. Біловус [1], Ю. Недужка [2–3], Д. Решетченка [4], В. Трощинського.

Джерельну базу нашої розвідки складають програмні документи, періодичні видання націоналістичних організацій та архівні матеріали Центрального Державного Архіву Зарубіжної України. Методологічну основу дослідження становлять принцип історизму та системності, а також порівняльно-історичний та конкретно-проблемний методи. Метою дослідження є висвітлення шляхів і стратегії збереження національної ідентичності в діаспорі українськими націоналістичними організаціями.

Відірваність від історичної батьківщини, адаптація до нових умов та інтеграція в суспільство країни поселення емігрантів та їхніх нащадків відсувало на другий план збереження національної ідентичності. У програмних документах, матеріалах конференцій і публіцистичних виданнях члени націоналістичних організацій гостро ставили цю проблему. Вони відмічали поглиблення асиміляції та зменшення зацікавленості ідеологією та суспільно-політичною діяльністю. Закордонні Частини